

НЕБОЈША М. МИЛИЋЕВИЋ<sup>1</sup>  
МИРОСЛАВ Б. КОМЛЕНИЋ<sup>2</sup>  
АНА Ж. ЈОВАНЧЕВИЋ<sup>3</sup>  
УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ  
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
ДЕПАРТМАН ЗА ПСИХОЛОГИЈУ

# СТАНДАРДИЗАЦИЈА, АДАПТАЦИЈА И ПРИМЕНА ПЛУЧИКОВОГ ТЕСТА ЕМОЦИЈА (ПИЕ-ЈРС) У ВОЈНОЈ ПОПУЛАЦИЈИ – ДОПРИНОСИ ПРОФЕСОРА ПЕТРА КОСТИЋА

**САЖЕТАК.** У раду је дата анализа предности и недостатака оригиналног Плучиковог теста емоција (ПИЕ), као и приказ напора професора Костића да својом стандардизацијом и адаптацијом постојеће мане овог теста отклони. Посебна предност југословенске ревизије и стандардизације Профила индекса емоција (ПИЕ-ЈРС), поред побољшања метријских карактеристика, израде посебних норми на домаћој популацији, и др., лежала је и у проширењу домена његове примене. Овај психолошки инструмент је био од посебне практичне користи у раду са војничком популацијом. Применом са другим познатим тестовима личности и конфигуралном анализом димензија дошло се до оригиналних открића, операционализовања и издвајања посебних скала као што су: прилагођавање, склоност симулацији, отпорност на стрес, склоност алкохолизму, склоност самоубиству и др. Ове додатне анализе пружале су

<sup>1</sup> nebojsa.milicevic@filfak.ni.ac.rs

<sup>2</sup> miroslav.komlenic@filfak.ni.ac.rs

<sup>3</sup> jutarnjakafa15@gmail.com

Рад је примљен 19. фебруара, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 30. марта 2020.

корисне податке војним психолозима и омогућавале брзу процену и ефикасно издвајање ризичних група. Такође, као илустрације могућности примене Плучиковог теста у војној психологији наведена су нека од истраживања у земљи и окружењу. Резултати су углавном слични и доследни, па тиме потврђују оправданост овакве стандардизације и адаптације овог веома популарног психолошког мерног инструмента.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Профил индекс емоција; ЕПИ-ЈРС; професор Петар Костић; војна психологија.

---

## УВОД

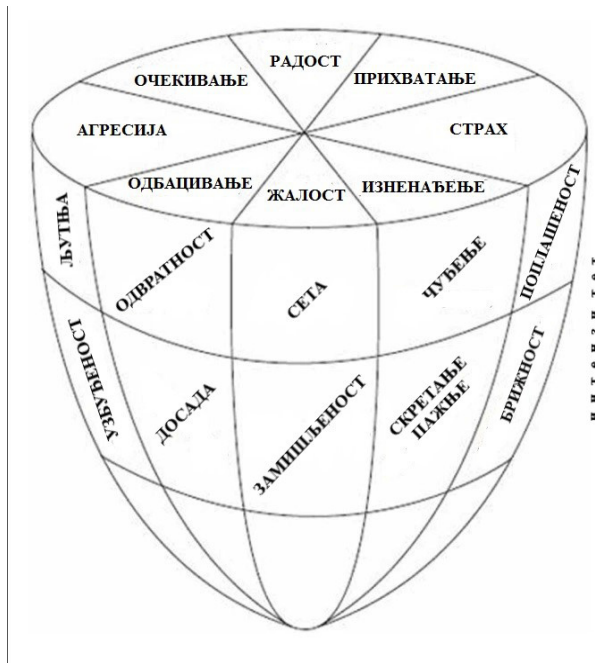
Међу бројним тестовима личности Плучиков профил индекс емоција (ПИЕ) често је и радо примењиван у разним доменима психолошке праксе у Србији и окружењу током више од пола века. Тест аутора Роберта Плучика и Хенрија Келермана појавио се 1974. године (Plutchik & Kellerman, 1974), а већ 1978. године Завод за продуктивност дела Љубљана, тј. Центар за психодијагностична средства, добија дозволу за штампање, адаптацију и публикавање у тадашњој Југославији (Baškovaс-Milinković, Bele-Potočnik, Hruševар, Rojšek, 1979, 1985).

Константин Момировић проверава метријске карактеристике и закључује да ПИЕ има ниску поузданост и дискриминативност, осредњу хомогеност и репрезентативност. Ипак, он сматра да је његова примена могућа у оквиру клиничких батерија које су састављене од других тестова бољих метријских карактеристика (Момировић, 1987). И поред наведених примедби, Плучиков тест задржава своју популарност и наставља да се ефикасно примењује у психолошкој пракси. Према Матешиховој анализи (1999) ПИЕ је сврстан међу десет најкоришћенијих психолошких мерних инструмената, а такође спада и међу три најпримењиванија теста личности у Хрватској. Иако нема тачних података за Србију, чини се да је ситуација слична.

Роберт Плучик није само аутор овог популарног теста личности већ је развио читаву оригиналну теорију емоција на чијим основама је настао овај инструмент. Он емоције пореди са бојама. Као што постоје основне боје, тако постоји и осам примарних емоција, али постоје и секундарне, које су мешавина основних. Основне емоције су: страх (заштита), изненађење (оријентација), туга (лишеност), гађење (одбацивање), љутња (агресија), очекивање (истраживање), радост (репродукција) и дивљење (инкорпорација). Однос примарних емоција, њихове сличности и ра-

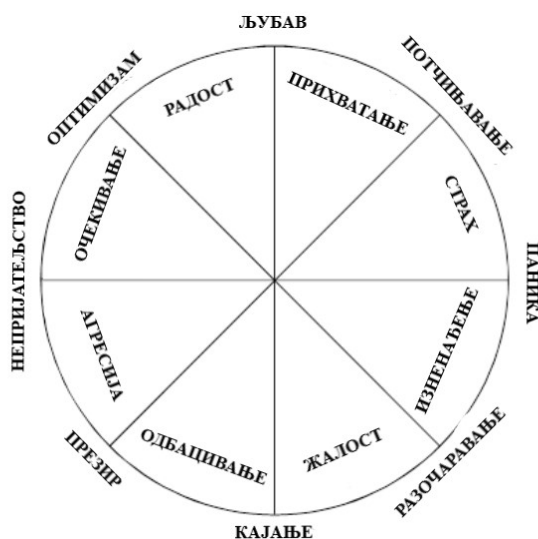
зликe Плучик представља моделом обрнуте купе (Слика 1) и круга (Слика 2). Свака примарна емоција представљена је дужним исечком од најснажније до најслабије форме (нпр. жалост, сета, замишљеност). Са друге стране, помоћу „круга емоција“ представљене су примарне дијаде које настају мешањем суседних основних емоција. Тако, на пример, очекивање и радост граде примарну дијаду оптимизма, и тако даље. И удаљеније емоције могу да се мешају, градећи секундарне и терцијарне дијаде. Емоције на „кругу емоција“ на супротним странама говоре о могућим конфликтима.

На основу теста може да се закључи о примењеним механизмима одбране, што је његова посебна вредност. Тако инкорпорација одговара негацији, оријентација регресији, заштита потискивању, лишеност компензацији, одбацивање пројекцији, истраживање интелектуализацији, агресија померању, а репродукција реактивној формацији.



СЛИКА 1. МОДЕЛ ЕМОЦИЈА У ОБЛИКУ ОБРНУТЕ КУПЕ (АДАПТИРАО КОСТИЋ, 1997, ПРЕМА: ПЛУТЧИК, 1980) (ПРЕВОД ЕМОЦИЈА НА СРПСКИ ЈЕЗИК ПРИЛАГОДИО ЈЕ ПРОФЕСОР ПЕТАР КОСТИЋ)

FIGURE 1. PLUTCHIK'S "CONE MODEL" OF EMOTIONS (KOSTIĆ, 1997, ADAPTED FROM PLUTCHIK, 1980) (TRANSLATION OF EMOTIONS INTO SERBIAN BY PROFESSOR PETAR KOSTIĆ)



СЛИКА 2. Плучиков модел емоција у облику круга (адаптирао Костић, 1997 према Plutchik, 1980) (примарне дијаде на ободу круга настају мешањем две суседне емоције)

FIGURE 2. PLUTCHIK'S MODEL OF CIRCLE-SHAPED EMOTIONS (KOSTIĆ, 1997 ADAPTED FROM PLUTCHIK, 1980) (PRIMARY DYADS AT CIRCLE ARE FORMED BY MIXING TWO ADJACENT EMOTIONS)

На основу овакве теоријске основе Плучик и Келерман су током година радили на конструисању теста за мерење сваке од осам примарних емоција (Plutchik, 1962; Kellerman & Plutchik, 1968). За црте је издвојено 12 израза (нпр. друштвен, послушан, склон пустоловинама) који су комбиновани методом (поређења) парова (Хавелка, Кузмановић, Попадић, 1998, стр. 182). Укупан број комбинација износи:  $n*(n - 1)/2$ , што би било укупно 66 парова. Због већ садржаних истих емоција, четири пара су избачена, па је коначни број био 62. Испитаник има задатак да увек од две понуђене алтернативе означи ону која га боље описује. Тако се добија коначни резултат који се приказује кружним профилем са посебном оценом за сваку од осам емоција. Поред емоција, постоји БИАС скор који говори о степену у којем појединац жели да себе представи у пожељнијем светлу.

Добијени профили могу да се изразе: а) процентуално и б) перцентилним скоровима. Управо је овај други начин дуго година био проблематичан, јер норме за нашу популацију нису постојале. То је и био један од главних мотива професора Петра Костића

да уради ревизију и адаптацију овог инструмента и прилагоди га испитаницима са нашег поднебља.

Овакав оригиналан психолошки мерни инструмент имао је следеће предности:

- а) тест је утемељен адекватном теоријом о емоцијама;
- б) економичност: брзо задавање, прегледавање и тумачење резултата;
- в) испитаници имају мањи отпор при попуњавању овог теста;
- г) психологу тест оставља више слободе у интерпретацији;
- д) домени применљивости су веома широки;
- е) тест је веома осетљив и реагује на актуелна стања испитаника. Ово у неким случајевима може представљати и озбиљан недостатак.

Мане овог теста су следеће:

- а) Плучикова теоријска основа није широко прихваћена у психолошким круговима;
- б) мерне карактеристике инструмента нису најповољније (Момировић, 1987);
- в) слобода у интерпретацији може довести до лаичких и погрешних интерпретација;
- г) неке категорије испитаника имају отпор у давању одговора, а неким је (и поред „краткоће“) тест досадан јер се тврдње стално понављају;
- д) ПИЕ тест није довољно дискриминативан у просечној популацији;
- е) тешко може бити самосталан инструмент (Момировић, 1987).

---

## СТАНДАРДИЗАЦИЈА И АДАПТАЦИЈА ПИЕ ТЕСТА (ЕПИ-ЈРС)

Полазећи од наведених недостатака Плучиковог теста, пре свега од проблема са нормама и тешкоћама у примени на нашој популацији, Петар Костић је урадио стандардизацију и адаптацију овог инструмента. У поступку ревизије коришћен је превод Плучиковог теста (Baškovac-Milinković, Bele-Potočnik, Hruševar, Rojšek, 1979, 1987), али су неке од дефиниција придева – особина прилагођени нашој култури. Тако је *озлојеђена* (особа) дефинисана као особа која: *лако изражава осећања беса (љушње)*, а *најла особа* – *лако изражава сва осећања*. Уместо *самозаштита* – уведен је назив *заштита*; *неконролисаношћ* – замењена је термином *оријентација*; уместо *дејривација* – користи се *лишеношћ*; уместо *ојозиционал-*

ности користи се одбацивање; ајресија уместо ајресивности или де-сцрипције; уместо ексцлорације коришћен је термин исцраживање.

Узорак за стандардизацију чинило је 3159 испитаника подељених у четири групе: а) општи узорак жене (N=633); б) општи узорак мушкарца (N=968); в) подузорак девојке (N=581) и г) подузорак младићи (N=977) (Костић, 1997). За војну популацију издвојен је узорак војника и питомца (N=845) (Костић, 1996, стр. 108).

Направљен је рачунарски програм и унети су подаци у базу, а затим су израчунате интеркорелације сваке емоције из пара са сваком скалом. На основу тих интеркорелација добијен је нешто другачији распоред емоција у односу на онај из старог приручника: иза инкорпорације следи заштита, а иза одбацивања истраживање. Потом су израчунати проценти и одређене су норме за сваки од четири узорака посебно. Тиме је отклоњена тешкоћа са старим америчким нормама, тј, проблем културолошких разлика. У бројним истраживањима запажено је да је у нашој култури знатно израженија репродукција, али и агресивност и опозиционалност код мушкараца (Милићевић, 1996, 1997, 2002).

Костић (1997) сматра да БИАС скала није проста мера „склоности ка давању социјално пожељних одговора“, већ да се ради о посебној и веома сложеној црти личности.

Измене се огледају и у начину оцењивања. Психолог након примене теста користи једну од четири групе шаблона. Треба обратити пажњу приликом добијања сирових скорова да су одговори, за разлику од старе верзије, у поступку баждарења пондерисани са 1 или 2 поена. Ово чини поступак нешто сложенијем, али треба имати на уму да је Петар Костић још тада понудио компјутерску верзију за израчунавање скорова, цртање профила и помоћ у интерпретацији (Костић и Анђелковић, 1995; Костић, 1996).

Највећа предност нове верзије ПИЕ-ЈРС огледа се у проширењу домена њене примене, као и креацији емпиријски и психометријских заснованих „нових“ црта личности.

---

## ПОДРУЧЈА ПРИМЕНЕ ПИЕ-ЈРС У ВОЈНОЈ ПСИХОЛОГИЈИ

Навешћемо само неке од могућности примене Плучиковог теста старе оригиналне и нове стандардизоване и адаптиране верзије (ПИЕ-ЈРС). Посебну пажњу и највећи део простора посветићемо таквим применама у војној организацији где је Петар Костић провео велики део своје професионалне каријере.

## ПРОФЕСИОНАЛНО САВЕТОВАЊЕ, СЕЛЕКЦИЈА И КЛАСИФИКАЦИЈА

Одавно се зна да одређене профиле личности привлаче тачно одређена занимања (Katel, 1978). Костић (1997, стр. 39–40) то показује упоређујући профил „психолошкиње“ са профилом „непсихолошкиње“. Постоје (необјављени) подаци да је Костић истраживао групне ПИЕ профиле припадника различитих родова, специјалних јединица, као и профиле војника на различитим војничким и професионалним дужностима.

Психолози запошљени у војсци на подручју Србије примењивали су стандардизовани ПИЕ-ЈРС уз друге тестове као део шире батерије тестова у селекцији војника за командире одељења, возаче моторних возила, руковаоце различитих машина, нишанџије, дужности граничара и сл. (УБПТВП/ – ГШ ВЈ, Управа за информисање, 1996). Резултати на Плучиковом тесту су више служили да би се издвојиле особе са психопатолошким цртама личности које нису погодне за ове дужности, док су остали војници упућивани на даља тестирања когнитивних и специфичних способности другим тестовима и инструментима. Тако су за избор оператера противоклопних вођених ракета (ПОВР) војни психолози у јединицама Нишке армије користили Ревидирани Бета тест или Равенове Прогесивне матрице, као и Плучиков тест. Војници који би испунили предвиђене норме упућивани су у Војну болницу на даљу селекцију коју је обављао психолог Божидар Љубишић старим француским апаратима као што су: Трасаж тест, РЦБ, ЦЦН реакциометар и Мишоов визиодаљинометар<sup>4</sup> (Љубишић, Милићевић, Миленовић и Бјелић, 1998; Милићевић, Миленовић и Љубишић, 2000). Сличан поступак спровођен је и код селекција за друге војничке дужности (Љубишић, Милићевић и Миленовић, 2006).

<sup>4</sup> Ови инструменти се давно већ не користе, али су сачувани и налазе се изложени у Лабораторији за психолошка истраживања на Департману за психологију Филозофског факултета у Нишу. Сигурно је да они немају такву историјску вредност као апарати у Лабораторији за експерименталну психологију Филозофског факултета у Београду (од којих неки потичу још из Вунтове лабораторије), али очито су значајни за историју наше војне психологије и имају, ако ништа друго, одређени емотивни значај (Милићевић, 2019).

## ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦИЈЕ НА ВОЈНУ СРЕДИНУ

Често се замера ПИЕ тесту и наводи као велики недостатак чињеница да је он веома осетљив на промене у актуелном психолошком стању испитаника. Међутим, то може да буде и највећа његова предност. Применом овог теста могу се разликовати промене током времена, након примене фармаколошке терапије (Костић, 1997, стр. 41). Такође, ова особина корисна је за праћење проблема адаптације на нову средину као и њихово превладавање.

У војној психологији овај проблем је био веома битан, а посебно у периоду када је служење војног рока било законска обавеза, као и при мобилизацији у ратним условима. Психолози запошљени у војним јединицама често су се сусретали са проблемима адаптације пристиглих војника на одслужење војног рока. То, такозвано „неприлагођено понашање“ испољавало се кроз низ манифестација као што су: узнемиреност, несаница, нервоза, раздражљивост, осећај страха и тескобе, незаинтересованост, повишена вербална и физичка агресивност, недисциплина и одбијање наређења, самовољно напуштање јединица, намерно самоповређивање, суицидалне мисли, покушај и извршење суицида или убиства.

Плучиков тест показао се корисним у праћењу оваквих проблема адаптације. Тако Цветковић и Милићевић (2000) испитују психолошке карактеристике војника који су се у мирнодопским условима самовољно удаљили из јединице (N=56) и упоређују са карактеристикама оних који то нису чинили (N=37). Од тестова, поред ПИЕ теста примењен је Woodward-Matheus тест и Ревидирани Бета тест. Коришћени су и подаци из постојеће војне и медицинске документације. Такође су анализирани и анамнестички подаци из Упитника за војнике који је попуњаван приликом пријема сваке нове генерације војника. Овај упитник су сачинили војни психолози Миодраг Миленовић и Небојша Милићевић 1990. године, а од 1998. адаптиран је и званично уврштен у *Приручник за примену психолошких тестова у војсци* као УПИ Б (Обрадовић, Баховић, Станојевић, Цветковић, и Милићевић, 1998).

На основу аритметичких средина, тј. медијана сирових скорова на ПИЕ тесту (Табела 1) урађен је групни профил војника са самовољним удаљењима. У раду су коришћене старе перцентилне норме како би се профил упоредио са резултатима неких ранијих истраживања и профилима које наводи Плучик. Уочљива је



повишена агресивност, депривација и самозаштита а снижена репродукција, експлорација и неконтролисаност. Снижена репродукција је у складу са добијеним израженим асоцијалним тенденцијама на Вудвортовом тесту и неадекватним и редукованим социјалним интересовањима. Висока депривација и самозаштита иду у прилог ситуационим неуротским реакцијама, анксиозности и паду животних динамизама. Снижена неконтролисаност говори о јаком потискивању, али такође ниска експлорација може да упућује на могућност импулсивног реаговања без размишљања о могућим последицама (Цветковић и Милићевић, 2000). Добијени профил сличан је профили који је добио војни психолог Никола Илић (1991) у истраживању емоционално незрелих војника, тј. војника са неприлагођеним понашањем.

Уочљива је сличност са профилем војника са траговима ранијих самоповређивања (Милићевић, 1996, 2002). Из анамнестичких података регистровано је у овом истраживању да је чак 30,3% војника дезертера пре доласка у војску починило самоповређивање, а да је 21,4% помишљало о самоубиству.

	P	I	H	C	D	O	E	A	BIAS
Md	13(40)	19(58)	9 (28)	18(74)	11(83)	11(57)	14,5(15)	11(63)	31(3)
AS	11,56	15,63	8,27	14,4	10,66	10,93	14,8	15,5	27,02
SD	5,1	8,43	3,6	5,6	5,6	6,91	4,29	11,2	14,2

ТАБЕЛА 1: МЕДИЈАНЕ И АРИТМЕТИЧКЕ СРЕДИНЕ СИРОВИХ СКОРОВА НА ПИЕ ТЕСТУ ВОЈНИКА КОЈИ СУ САМОВОЉНО НАПУШТАЛИ ВОЈНУ ЈЕДИНИЦУ (ЦВЕТКОВИЋ И МИЛИЋЕВИЋ, 2000) [TABLE 1. MEDIAN AND MEANS OF SCORES ON THE PIE TEST OF SOLDIERS WHO WAS LEAVING THE MILITARY UNIT (CVETKOVIĆ AND MILIĆEVIĆ, 2000)]

Поред намерних преармијских самоповређивања ( $\chi^2=7,06$ ,  $p<0,01$ ) међу дезертерима је било значајно више оних из непотпуних породица или са нарушеним породичним односима ( $\chi^2=11,64$ ,  $p<0,01$ ), оних који су имали искуства са дрогама ( $\chi^2=5,05$ ,  $p<0,05$ ), више оних са прекршајним и кривичним делима ( $\chi^2=5,44$ ,  $p<0,05$ ) итд.

## СКЛОНОСТ САМОПОВРЕЂИВАЊУ

Самоповређивање младих особа постало је све чешћа појава, па је постојала потреба да се у психијатрији посматра као посебна дијагноза (Kapur, Cooper, O'Connor & Hawton, 2013). Зато је у ДСМ-5

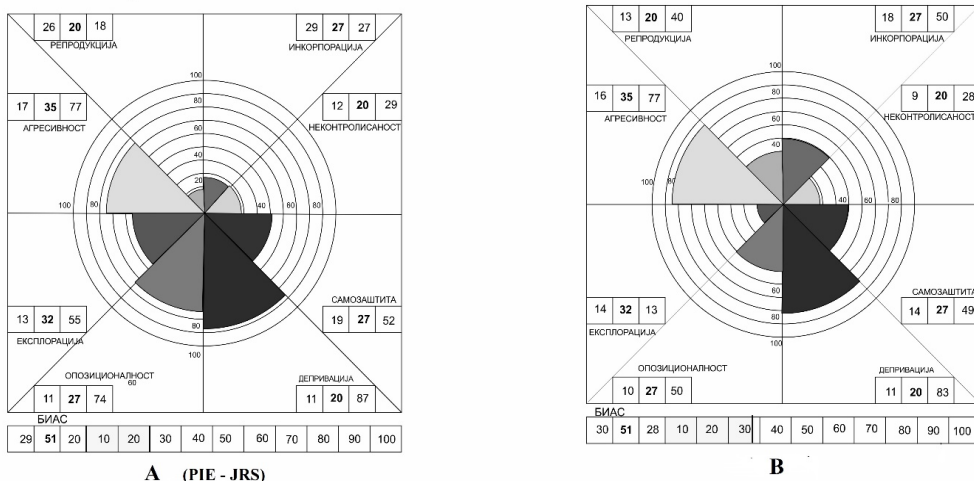
уведена посебна дијагностичка категорија *несуицидално самоповређивање* (non-suicidal self-injury /NSSI/). Реч је о особама за које се не може тврдити да имају неки психијатријски поремећај.

Самоповређивање у војсци може бити велики проблем, посебно у периоду адаптације на нову средину (Јовичевић, 1987). Иако се најчешће радило о симулативним тенденцијама особа које су желеле да избегну служење војног рока или о „апелу за помоћ“, није искључена могућност суицида, па овој појави треба посветити посебну пажњу. Зато су на систематском лекарском прегледу војника који долазе на служење војног рока обавезно регистровани сваки трагови ранијих самоповређивања (ожилци, опекотине и сл.) као и тетоваже.

Милићевић (1996, 1997, 2002) испитује карактеристике личности војника са евидентираним ожилцима од ранијих намерних самоповређивања (нпр. оштрим предметима, жилетом, стаклом, ножем, гашењем цигарета по кожи, и сл.) и упоређује са контролном групом „адаптираних“ војника. Поред ПИЕ теста коришћени су и подаци добијени упитником за војнике УВ-1 и УПИ-Б. Профил аутоагресивних адолесцената сличан је профилу хоспитализованих особа са покушајем суицида (Conte & Plutchik, 1974) као и поменутом профилу војника са тешкоћама у адаптацији и емоционално незрелим понашањем (Plić, 1991). И овде су веома изражене скале агресивности и депривације што упућује на могућност аутоагресивног понашања али и суицидалне тенденције. Снижене су скале неконтролисаност, експлорација и БИАС. Ниска неконтролисаност говори о јаком потискивању, док ниска експлорација о нестабилности, дезорганизованости и ирационалности, као и слабом коришћењу мисаоних активности и отежаним логичким управљањем својим понашањем (Милићевић, 2002).

Извесне разлике видљиве су када се упореди профил изражен на основу норми ПИЕ-ЈРС (Костић, 1997) (Слика 3А) и Плучикових норми (Baškovac-Milinković, Bele-Potočnik, Hruševar i Rojšek, 1979, 1987) (Слика 3Б). Експлорација, инкорпорација и репродукција су нижи, а опозиционалност и депресивност виши. То се може објаснити разликама између америчке и наше популације, а све то потврђује оправданост ревизије, стандардизације и адаптације ПИЕ-ЈРС Петра Костића. Нижа експлорација може да указује на недостатак дугорочног планирања („живети од данас до сутра“), слабију рационалну контролу и сл. Приказ по стандардизованим нормама чини карактеристични профил још јаснијим. Разлике су

израженије, а репродукција и инкорпорација су снижени што је ближе карактеристикама и понашању припадника овог узорка.



Слика 3. Групни ПИЕ профил војника са ожиљцима од ранијих намерних самоповређивања: А) перцептилне вредности из ПИЕ-ЈРС (Костић, 1997) В) перцентилне вредности по америчким нормама (Plutchik, 1980)

FIGURE 3. GROUP PIE PROFILE OF SOLDIERS WITH SCARS FROM PREVIOUS INTENTIONAL SELF-HARM: A) PERCENTILE VALUES BY US NORMS (PLUTCHIK, 1980) AND B) PERCEPTUAL VALUES FROM PIE-JRS (KOSTIC, 1997)

Професор Петар Костић, свестан проблема прилагођавања у војној организацији у једном истраживању испитује узорак од 207 војника ЕПИ тестом и резултате корелира са проценама датим од стране њихових непосредних старешина (Костић, 1997, стр. 30). Процене су се тичале: мотивисаности за служење војног рока, залагања у извршавању војничких задатака, емоционалне стабилности, васпитљивости, поштовање прописа, извршавања наређења и сл.. Све димензије ЕПИ Костић своди на скор прилагођености (критеријумска променљива) и тако је добија следећу регресиону једначину:

$$\text{ПРИЛАГОЂАВАЊЕ} = 59 + (\text{ИНК} * .308) + (\text{ОРИ} * -.287) + (\text{ЗАШ} * .872) + (\text{ЛИШ} * -.723) + (\text{ОДБ} * .084) + (\text{ИСТ} * .06) + (\text{АГР} * -.551) + (\text{РЕП} * -.247) + (\text{БИАС} * -.645).$$

Скор испод 5 прогнозира ВИСОКУ прилагођеност, од 5 – 11 ПРОСЕЧНУ прилагођеност, а за скорове веће од 11 СЛАБО прилагођавање захтевима војничке средине. Тиме је војним психолозима

понуђен још један користан „додатни алат“, добијен из ЕПИ теста који можда може бити од користи и у другим доменима психолошке праксе.

---

## СТРЕС, БОРБЕНИ СТРЕС, ПОСТРАУМАТСКИ СТРЕСНИ ПОРЕМЕЋАЈ

Плучиков тест може добро регистровати стрес. Стрес се може дефинисати као „узнемирујуће животно искуство које прате биохемијске, физиолошке и когнитивне промене и промене понашања у настојању да се особа дугорочно прилагоди ситуацији у којој су угрожене његове виталне вредности...“ (Костић, 2000, стр. 201). Са друге стране, траума је „изненадан и жесток догађај који потреса појединца тако снажно да он привремено губи психолошку равнотежу и показује неприлагођено понашање и/или манифестује симптоме физичког (телесног) или душевног поремећаја“ (Костић, 2000, стр. 202).

У војној психологији се доста говори о борбеном стресу. У ратовима је екстремно угрожен опстанак појединца као индивидуе и читавих друштвених група. Овде се најчешће мисли на припаднике борбених јединица али су и цивили такође изложени страховима рата, често на много ужаснији и бруталнији начин. После крвавих ратова на нашим просторима често се говорило о ратном стресу као синдрому посттравматског поремећаја. Дијагноза посттравматски стресни поремећај (ПТСП) била је веома честа код учесника рата, али и код цивила. Према дијагностичким критеријумима ДСМ-4, за ПТСП су карактеристични неки од симптома као што су: рекурентна, наметљива и непријатна сећања на трауматски догађај (флешбек); непријатни снови о трауматском догађају; доживљај понављања трауме; изражена непријатност на стимулусе који симболизују трауму, физиолошко реаговање. Јављају се симптоми избегавања ситуација у вези трауме или „генерализована отупљеност“ и симптоми пренадражености (нпр. тешкоће са успављивањем, раздражљивост, изливи беса, тешкоће са концентрацијом, хипервигилност пажње). Ове промене су евидентне дуже од месец дана, па долази до оштећења у социјалном, професионалном и другим важним областима животног функционисања (Самарџић и Шпирић, 2004, стр. 47-57).

Да ли Плучиков тест може ефикасно да региструје овај поремећај и да ли особе са ПТСП показују њима карактеристичан профил?

У пракси је ПИЕ тест, као и ревидирана и адаптирана верзија ЕПИ-ЈРС Петра Костића доста примењивана и постоје истраживања која би могла да упућују на одговор.

Сања Мршић Хусар (2008) тестира ветеране рата у Хрватској (N=132) са дијагнозом ПТСП и добија ПИЕ профил са високим резултатима на димензијама агресивности, одбацивању (неповерљивости) и депресивности, а екстремно ниске резултате на димензијама репродукције (друштвености), инкорпорације (поверљивости) и контролисаности и БИАС-у. Бирање социјално непожељних одговора ауторка сматра „апелом за помоћ“. Такође су упоређивани испитаници са вишим и нижим интензитетом ПТСП. Ветерани са вишим ПТСП су мање поверљиви, агресивнији и мање друштвени. Ауторка констатује да су резултати слични налазима из те области „за сада јединог познатог истраживања“ Трлаје, Костића и Дедићеве (1997).

Циљ горепоменутог истраживања био је да се испитају психолошке разлике учесника рата (N=419) и војника без ратног искуства (стандардизациони узорак N=968) и рањеника (N=38) са (N=19) и без ПТСП (N=19). Рањеници са ПТСП на ПИЕ тесту имају знатно нижу инкорпорацију, заштиту и репродукцију, а вишу агресивност. Ратници имају повишене скорове на оријентацији и лишености, а ниже скорове на репродукцији, заштити и БИАС-у. На крају, аутори на основу добијених резултата предлажу организовање одговарајуће психолошке рехабилитације ратних ветерана и спољне помоћи шире друштвене заједнице (Трлаја, Костић и Дедић, 1997).

Милићевић и Миленовић у индивидуалним тестирањима војника, старешина и чланова породица са симптомима ПТСП добијају сличне профиле као у претходно наведеним истраживањима (Миличевич, Миленович и Маркович, 2016).

Петар Костић је аутор још једног мање познатог, али врло корисног инструмента намењеног војним психолозима. Реч је о упитнику борбене мотивације (УБМ). Упитник је настао на основу ауторовог богатог искуства и истраживања у ратним условима и „у себи скрива два доста зависна мерна инструмента: Упитник корелата борбене мотивације (из књиге П. Вотсона *Психологија рата*) и ревидиран Плучиков тест...“ (УБПТВП, Костић, 1996, стр. 103). Овај упитник мери варијабле: а) борбену мотивацију; б) отпорност на борбени стрес и в) став према самоубиству. Скоровима борбене мотивације на УБМ додаван је и скор *емоционалне компетенције борбене мотивације* из ПИЕ-ЈРС. Такође, скоровима от-

порности на дорбени стрес из УБМ додаван је и скор *емоционалне комјоненције ошћорности на дорбени сѝрес* добијен из ПИЕ-ЈРС.

Петар Костић (1997, стр. 33) узорку од 120 војника задаје ПИЕ-ЈРС и Упитник ставова према самоубиству који је садржао 30 ајтема, тј. вербално формулисаних различитих животних проблема. Испитаник је имао задатак да на петостепеној скали изрази степен (не)прихватања суицида као решење наведеног животног проблема. Одређеним психометријским поступцима је из ПИЕ-ЈРС добијена скала *шозијивної сѝава ѝрема самоудисѝеву*, чији се скор израчунава из скорова добијених наведеним упитником и склопом емоционалних димензија на ПИЕ-ЈРС тесту (Костић, 1997, стр. 53).

---

## ОСТАЛЕ ЦРТЕ ЛИЧНОСТИ ИЗ ПИЕ-ЈРС – ДОБИЈЕНЕ КОНФИГУРАЛНОМ АНАЛИЗОМ

Поред поменутих психометријски заснованих „нових црта“ које је Петар Костић добио конфигуралном анализом споменућемо још неке: „СИМУЛАЦИЈА (склоност намерног бирања одговора који имплицирају патологију.); ИНТЕЛ (процена у којој мери испитаник уме и може да се усредсреди да би оптимално користио своје интелектуалне потенцијале); АЛКОХОЛ (конфигурални склоп који имплицира емоционалну основу за посезањем 'чашице' и када и ако се особа нађе у животним тешкоћама)“ (Костић, 1997, стр. 82).

Костић претпоставља да ће највише критика изазвати овакав начин градње „монументалне структуре великог броја црта личности“ из 62 ајтема Плучиковог теста (Костић, 1997, стр. 29) и спремно даје одговоре на могуће критике. Такво издвајање нових црта познато је и код других тестова. Сложеност 12 особина у ПИЕ тесту такође су оправдање, а упаривање нових црта представља нови квалитет. Нове црте личности су корелати интервенишућих варијабли и свака од њих је валидирана и кросвалидирана одговарајућим психометријским поступцима.

Додали бисмо још и резултате из праксе војних и других психолога који су користили ПИЕ-ЈРС. Нове црте изведене конфигуралном анализом из ПИЕ теста као што су *ѝрилајођавање, склоности самоудисѝеву, симулација, дорбени сѝрес, дорбена мошивација* и др. били су корисни помоћни инструмент у дијагностиковању, превенцији, откривању и отклањању негативних појава почевши од тешкоћа у адаптацији, појава страха, панике, стреса, преко могу-

ћих повређивања, самоповређивања, покушаја самоубиства, па све до фаталних исхода као што су извршење убиства и самоубиства.

**ЗАКЉУЧАК** Тест ПИЕ-ЈРС је нашао велику примену и пружио помоћ војним психолозима у различитим областима њихових професионалних делатности: од научних истраживања, психодијагностике, психолошког саветовања, професионалне селекције и класификације, праћења и превенције проблема адаптације, страха, панике, суицидалних тенденција и др.

Петар Костић је својим несребичним радом помагао колегама трупним психолозима у свим областима рада.<sup>5</sup> Велики део тих доприноса односи се и на опремање, набавку, комплетирање, као и израду адекватних психолошких мерних инструмената и батерија тестова.

Костић се прихватио веома сложеног и напорног посла стандардизације Плучиковог теста настојећи да реши многе проблеме у његовој примени. Али он се ту није зауставио, већ је креативно<sup>6</sup>, емпиријски и психометријски засновано, стварао нове корисне психолошке „алате“ изводећи их из основне структуре ПИЕ теста. Такви алати могу бити корисни не само у војној психологији већ и много шире у другим областима.

**ЛИТЕРАТУРА** ГШ ВЈ Управа за информисање (1996). *Уџубник за батерију психолошких тестова за војну употребу* (У БПТВП) (за интерну употребу). Београд: Војноиздавачки завод.

<sup>5</sup> Професор Петар Костић је од 1997. до 1998. године обављао дужност начелника психолошке службе у ГШ СЦГ и улагао је огромне напоре да побољша положај војних психолога и важност улоге ове службе. Иако је 1998. године поднео начелнику ГШ писмену оставку на ову дужност (<http://psychometric.com/>), своје активности и подршку војним психолозима наставио је и после тога са истим интензитетом и ентузијазмом.

<sup>6</sup> У већини установа, па и у образовним, преовладава конвергентна продукција која не доноси ништа ново (Милићевић, Пејић, Комленић, 2016). Свака војна организација је строго хијерархијски организована и захтева, пре свега, конвергентни приступ у извршавању задатака и решавању проблема. То може често да пређе у ригидност. Ипак, чини нам се да је, и поред тешкоћа и отпора на које је наишао, професор Петар Костић својим смелим идејама, начином решавања професионалних задатака, али и односом са колегама психолозима, доказао да је ипак могућ и овај други (много ређи) креативни, тј. дивергентни приступ.

ГШ ВЈ Управа за информисање (1998). *ПРИРУЧНИК за њрмену ѡсихолошких ѡесѡва у Војсци Јуѡславије* (за интерну употребу). Прир. Касагић, Љ. Београд: Војноиздавачки завод.

Јовичевић, М. (1987). *Менијална хиѡијена у ОС*. Београд: ССНО.

Костић, П. (1994). Ратно искуство и мењање понашања ратних ветерана, *Психолоѡија*, 1-2, 97-109.

Костић, П. (1996). *Проблеми мерења у ѡсихолоѡији - ѡримена рачунара*. Вол. 2. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Костић, П. и Анђелковић, З. (1995). *Примена рачунара у ѡрофесионалном раду ѡсихолоѡа. Мерење у ѡсихолоѡији*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Костић, П. (1997). *ПИЕ-ЈРС - Плучиков ѡесѡј емоѡија, Приручник, Јуѡсловенска ревизија и модификаѡија*. Београд: Центар за примењену психологију ДПС.

Љубишић, Б., Милићевић, Н., Миленовић, М., Бјелић, Д. (1998). Процена успешности селекѡије оператора противоклопних вођених ракета (ПОВР) у ВЈ [Апстракт]. 46. научно-сѡручни скуѡ ѡсихолоѡа Срѡије. Аранђеловац. Књига резимеа, стр. 89.

Милићевић, Н. (1996). Профил индекс емоѡија адолесцената - војника са ранијим намерним самоповређивањима [Апстракт]. 44. научно-сѡручни скуѡ ѡсихолоѡа Срѡије. Врњачка Бања. Књига резимеа, стр. 77-78.

Милићевић, Н. (1997). Особине личности адолесцената на одслужењу војног рока са аутоагресивним тенденѡијама [Апстракт]. X Конѡрес ѡсихолоѡа Јуѡславије - Петровац на мору. Књига резимеа

Милићевић, Н., Љубишић, Б., Миленовић, М. (2000). Прогностичка ваљаност батерије тестова за селекѡију оператора ПОВР [Апстракт]. VI научни скуѡ - Емѡиријска исѡраживања у ѡсихолоѡији. Београд: Филозофски факултет. Књига резимеа, стр. 1.

Милићевић, Н. (2002). Карактеристике личности адолесцената са аутоагресивним тенденѡијама. *Годишњак сѡудијске ѡрује за ѡсихолоѡију*, 1 (1), 225-233.

Милићевић, Н., Љубишић, Б., Миленовић, М. (2006). Ефикасност селекѡије за специфичне дужности у војној организацији [Апстракт]. II Конференѡија са међународним учешћем Дани ѡримењене ѡсихолоѡије. Ниш: Филозофски факултет. Књига резимеа, стр. 17.

Миличевич, Н. М., Миленович, М. Б., Маркович, Д. (2016). Война и психотравма: Размышления о психиатрических потерях в войнах XX столетия. *Сейевой журнал „Научный результат“*. Серия „Социальные и ѡуманиѡарные исследования“ - Т.2, №1 (7), 2016/4. Тематический выпуск: *Сербская индивидуальность XXI век и ѡраѡија* (стр. 40-45). Белгород, Россия:



Белгородский государственный национальный исследовательский университет. <http://research-result.ru>;

Милићевић, Н., Пејић, Б., Комленић, М. (2016). Улога креативности и иновативности у савременом образовању. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 46 (2), 63-81.

Милићевић, Н. (2019). *Емпијска исцртавања естетској доживљаја*. Ниш: Универзитет у Нишу – Филозофски факултет.

Обрадовић Б., Баховић С., Станојевић, Т., Цветковић, В., Милићевић, Н. (1998). УПИ-Б, информативни упитник за војнике. У: Љ. Касагић (прир.), ГШ ВЈ Управа за информисање, *ПРИРУЧНИК за примену психолошких метода у Војсци Југославије* (117). Београд: Војноиздавачки завод.

Самарџић, Р. и Шпирић, Ж. (2004). Посттрауматски стресни поремећај. *Војносанијетски преглед*, 61 (1), 47-57.

Трлаја, Љ., Костић, П., Дедић, Г. (1997). Посттрауматски стресни поремећај ратних рањеника. *Психологија*, 4, 425-436.

Хавелка, Н., Кузмановић, Б., Попадић, Д. (1998). *Методе и технике социјално психолошких исцртавања*. Београд: Центар за примењену психологију.

Цветковић, В. и Милићевић, Н. (2000). Анализа узрока и мотива самовољног удаљавања из јединица. *Нови гласник*, 2, 13-18.

Vaškovac-Milinković, A., Bele-Potočnik, Ž., Hruševar, B., Rojšek, J. (1979). *Profil indeks emocij (PIE) - Priručnik*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za produktivnost dela – Center za psihodijagnostična sredstva.

Vaškovac-Milinković, A., Bele-Potočnik, Ž., Hruševar, B., & Rojšek, J. (1987): *Profil indeks emocija Priručnik*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za produktivnost dela, Center za psihodijagnostična sredstva

Conte, H. R. & Plutchik, R. (1974). Personality and background characteristics of suicidal mental patients. *Journal of Psychiatric Research*, 10 (3-4), 181-188.

Ilić, N. (1991). Standardi profil Indeks emocija u vojničkoj populaciji. *Vojnosanitetski preglad*, 48 (2), 111-114.

Kapur, N., Cooper, J., O'Connor, R., Hawton, K. (2013). Non-suicidal self-injury v. attempted suicide: new diagnosis or false dichotomy?. *The British Journal of Psychiatry*, 202, 326-328.

Katel, R. (1978). *Naučna analiza ličnosti*. Beograd: BIGZ.

Kellerman, H. and Plutchik, R. (1968). Emotion - trait interrelations and the measurement of personality. *Psychological Reports*, 23, 1107-1114.

Matešić, K. (1999). Aktualni problemi testova i testiranja u Republici Hrvatskoj: Rezultati EFPPA-ine ankete. *Suvremena psihologija*, 2, 115-126.

Momirović, A. (1987). Određivanje metrijskih karakteristika testa Profil indeks emocija. *Primijenjena psihologija*, 8, 227-232.

Mršić Husar, S. (2008). Pie profil kod veterana domovinskog rata s kroničnim PTSP-om. *Suvremena psihologija*, 11 (2), 273-285.

Plutchik, R. (1962). *The emotions: facts, theories and new model*. New York: Random House.

Plutchik, R. (1980). Unsere gemischten Gefuele - Emotionen. *Psychologie Heute*, Juli, 56-63.

NEBOJŠA M. MILIĆEVIĆ

UNIVERSITY OF NIŠ  
FACULTY OF PHILOSOPHY

MIROSLAV B. KOMLENIĆ

UNIVERSITY OF NIŠ  
FACULTY OF PHILOSOPHY

ANA Ž. JOVANČEVIĆ

UNIVERSITY OF NIŠ  
FACULTY OF PHILOSOPHY

---

SUMMARY

STANDARDIZATION, ADAPTATION AND APPLICATION OF PLUTCHIK'S  
EMOTION TEST (PIE - JRS) IN ARMY POPULATION –  
CONTRIBUTIONS OF PROFESSOR PETAR KOSTIĆ

One of the main problems in the application of the Plutchik's test in Serbia and the region of the former Yugoslavia faced by psychologists was the lack of adequate standards. With his standardization and adaptation of this Psychological Measurement Instrument (PIE-JRS), professor Kostić made it more effective and broader in application, especially in the field of military psychology. The paper presents the efforts of professor Kostić to eliminate the existing shortcomings of this test by standardization and adaptation. The special advantage of Yugoslavian revision and standardization, in addition to the improvement of metric characteristics, adaptation of translations, development of special norms on the local population, etc., lay in the extension of the domain of its application. This psychological instrument has been of particular practical use to military psychologists in dealing with the soldier population in various fields such as: selection of personnel for various military duties, detection and prevention of auto-aggressive and suicidal tendencies, psychological counseling and education, assessment of combat motivation and combat stress, prevention and elimination of problems of

adaptation, diagnosis, work and rehabilitation of war veterans and civilians with post-dramatic stress syndrome, etc.

Using other well-known personality tests and configurable dimension analysis, original breakthroughs like operationalization and isolation of special scales (personality traits) such as: adaptation, simulation tendency, resistance to stress, combat motivation, alcoholism, suicide tendency, etc., came to light. These additional analyses provided useful data for military psychologists and allowed for rapid assessment and effective isolation of risk groups. Also, some of the researches conducted in the country and the surrounding area are listed as illustrations of the possibilities of application of the Pluchik test in military psychology. The paper describes or presents profiles of maladapted soldiers who left the unit arbitrarily during their military service, followed by young men with scars from previous intentional self-harm as well as profiles of wounded and post-traumatized war veterans. Interestingly, similar results were later obtained in the territories of the ex Yugoslavian republics. The results are generally similar and consistent, thus confirming the justification of this standardization and adaptation of this very popular psychological measuring instrument.

**KEYWORDS:** *Emotions profile index, EPI-JRS, test standardization, professor Petar Kostić, military psychology.*



Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).